

Tömeg + művészet = tömegművészet?

Gondolatok Noël Carroll *A tömegművészet filozófiája* című könyvéről

Noël Carroll neve elsősorban azoknak a hazai olvasóknak csenghet ismerősen, akik érdeklődnek a filmtudomány iránt: a szerző tanulmányai vagy könyvfejezetei ez idáig a *Metropolis* filmelméleti és filmtörténeti folyóiratban jelentek meg magyar fordításban. Hála az MMA Kiadó művészetelméleti sorozata, a Pars pro toto keretében megjelent kötetnek, *A tömegművészet filozófiájának*, ezentúl itthon is szélesebb rálátás nyílik az egyik legtöbbet hivatkozott kortárs amerikai művészetelméleti munkásságára és gondolkodásmódjára. A meglehetősen termékeny professzor fél évszázada igen változatos témákkal foglalkozik, az elsődleges kutatási területét jelentő filmtudományon belül is, legyen szó az avantgárd filmről, vagy éppen a horror filozófiájáról – Carroll érdeklődése azonban egyáltalán nem határolódik le a filmre, vizsgálódásai a művészet és a kultúra jelenségeit tágabban is felölelik.¹ Erről tökéletesen meggyőződhetünk *A tömegművészet filozófiájából*, amelyet Pálfalusi Zsolt kitűnő fordításában vehetünk kezünkbe.

Nem csupán terjedelemre nézvést – kerekén 600 oldalt számlál a magyar kiadás –, de tartalmát illetően is komoly szellemi erőpróba elé állítja az olvasót Carroll eredetileg negyedszázada (1998-ban) kiadott kötete. A szerző igen polemikus alkat, s mint valamennyi rövidebb írásának, úgy jelen kötetének felépítését is meghatározza a szoros elkötelezettség az analitikus filozófia módszertana, érvelésmódja iránt. Nem homályos, „lila” gondolatfutamok dolgoztatják meg a befogadót, éppen ellenkezőleg: Carroll rendkívül erős állításokra, avagy a lehető legkevésbé támadható hipotézisekre igyekszik építeni gondolatmenetét, miközben vitapartnerei állításait minuciózusan bontja premisszákra, érveket és ellenérveket ütköztet, szükséges és elégséges tulajdonságokat listáz, cáfolatokat vezet elő. Ebben nemcsak lehangolóan széles körű filozófiai műveltsége segíti, de egy másik markánsan kitapintható szellemi vonzalom is, amely a kognitív pszichológiához fűzi. Carroll az előszóban nem hazudik, amikor arra figyelmeztet, hogy írásmódja fárasztó és szörszálhasogató lesz; az analitikus filozófia kifejtéslogikája és a kognitív magyarázatok fogalomkészlete ugyanakkor egy sok polémiát eredményező, vitára ingerlő tárgykörhöz, a tömegművészet vizsgálatához társul. A könyv tehát legalább annyira „fáraszthatja” az olvasót, mint amennyire szellemileg felvillanyozhatja.

▼

¹ Carroll pályafutásának áttekintéséhez lásd az alábbi ezredfordulós életútinterjút: Privett, Ray – Kreul, James: The Strange Case of Noël Carroll: A Conversation with the Controversial Film Philosopher. *Sensesofcinema.com*. <http://www.sensesofcinema.com/2001/interviews/carroll/> (2024-06-17)

A Carroll-kötet a *tömegművészet* fogalmának tisztázására és néhány szempont alapján történő vizsgálatára vállalkozik. Nem célja a tömegművészetet védelmébe venni, még kevésbé kárhozotni (utóbbit amúgy is sokan megtették), hanem megérteni és megértetni szándékozik azt, felfedve létmódját, tanulmányozva lényegét. Carroll elsőként nem a saját tömegművészet-definícióját körvonalazza, hanem a tömegművészetre adott filozófiai reakciók két hagyományát tekinti át. Előbb az ellenséges nézeteket sorolja elő, ennek a „többségi hagyománynak” a boncolgatása adja a könyv legnagyobb egységét (mintegy 160 oldalt), majd azokat a szerzőket vizsgálja, akik „kisebbségi hagyományként” ünneplik a tömegművészetet. Az előbbi csoport legtöbbet emlegetett szakírója Clement Greenberg, de közéjük tartozik a magyar művészetelméletben is jól ismert T. W. Adorno és Max Horkheimer (*A kultúripar szerzőpárosa*), az utóbbiakat képviseli Walter Benjamin (*A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában*) és Marshall McLuhan médiaelmélete. Nem arról van szó, hogy Carroll ízekre szedi a tömegművészetet elutasítók aggályait és boldogon osztja a méltatók álláspontját – a lenézés és a megvetés ugyanúgy kökemény kritika tárgya, mint az utópikus ünneplés. Például a tömegművészet formulaszerűségének stigmáját Carroll éppúgy korigálja, mint a passzív befogadás téves tézisének, ahogyan azt is pontosan levezeti, hogy miért nem formálják át az észlelést/érezésként a tömegművészet oly módon, ahogy Benjamin vagy McLuhan vélelmezte. A tömegművészetrel kapcsolatos elutasítás azon vesszőparipája későbbi fejezetek visszatérő tárgya, miszerint a tömegeket megszólító művek nemkívánatos érzelmi reakciókat váltanak ki, illetve erkölcsileg károsak.

A harmadik fejezet ismerteti meg Carroll saját tömegművészet-meghatározásával. Mi hozza közös nevezőre a ponyvairodalom és a kommersz fotók, a filmek és a tévésorozatok, a képregények és a popdalok világát? A szerző három feltételhez köti a tömegművészetet. Leegyszerűsítve: olyan alkotásokat foglal magába, (1) amelyekből több példány létezik, (2) amelyeket tömegtechnikával állítanak elő és terjesztenek, ennél fogva egyidejűleg egyszerre több helyre eljuttathatók, és (3) amelyek a közönség legszélesebb rétege számára hozzáférhetőek, vagyis nem igényel speciális képzettséget a befogadásuk. Carroll szerint ezeknek a tényezőknek az együttállása révén jön létre a tömegművészet. Amely sok tekintetben „rég” és „új” szintézise: a második feltételből adódóan történeti fejlemény, a modern ipari forradalom és az elektronikus technológiák terméke (s tehetjük hozzá, a kortárs digitális világban virulensebb, mint valaha); ugyanakkor kötődik is a tradíciókhoz, amennyiben hagyományos művészeti formákat vesz át vagy visz tovább, legyen szó előadói, ábrázoló vagy elbeszélő művészeti praxisokról.

Carroll bár *expressis verbis* vizsgálni jött a tömegművészetet, nem védeni, de indulatoktól mentes józan érvelésmódja is segít megérteni, hogy a tömegművészet értékesebb, mint ahogyan a legtöbben korábban gondolták (vagy gondolják mindmáig). Továbbá több helyütt olyan állításokat is tesz, amelyek akarva-akarat-

lan megemelik a tömegművészet ázsióját – ha figyelembe vesszük például, hogy a közérthetőség nem zárja ki a komplexitást és a szofisztikáltságot (és viszont: egy bonyolult műalkotás nem feltétlenül értékes csak azért, mert „nehéz”), a közönség mentális bevonódása a narratívába pedig eleve kizárja a passzív befogadási módot (a tömegművészet döntő része narratív jellegű).

A tömegművészetet Carroll rendre a huszadik század másik emblemikus művészettípusával, az *avantgárd*dal állítja szembe, amelyet logikai és történeti ellenpólusként tételez, noha a szerző sem tagadja, hogy – korlátozott – kölcsönhatás van a két nagy terület között. Meggyőző ez a szembeállítás, de amiatt hiányérzete lehet az olvasónak, hogy Carroll alig említi a se tömegművészetnek, se avantgárdnak nem tekinthető kanonizált vagy klasszikus művészettípust.² Márpedig ezt a tárgykört érdemesebb lett volna jobban tisztázni, és nem csak azért, mert itt-ott Carroll is deklarálja, hogy a szépirodalmi érték és a tömegművészeti státus nem zárja ki egymást (példa erre Charles Dickens vagy Jane Austen életműve). Egyéb keretekben is szívesen olvassánk még a tömegművészet pozíciójáról: ilyen a történelmi kontextusoktól függetlenül mindig is létező populáris művészet, s ilyen a tömegművészetet is magába foglaló tömegkultúra kérdése (utóbbiba tartoznak például olyan tévéműsorok – vetélkedők, talk show-k –, amelyek művészetként aligha kategorizálhatók, viszont kultúraformáló tényezők).

A könyv második felének témái Carroll által is bevallottan nem csak a tömegművészet sajátos jellemzői: egy-egy fejezet foglalkozik az érzelmek, az erkölcs és az ideológia kérdésével. Míg a tömegművészet és az érzelmek összefüggéseinek alapos vizsgálata mellett – figyelembe véve a befogadhatóságra vonatkozó kitélt – lehet érvelni, hogy a kötet kihagyhatatlan része, úgy érzem, a további témaköröknek egy másik kötetben lenne, lett volna a helye optimális esetben. Még akkor is, ha érdemi felvetésekben és elmés megfigyelésekben ezek a fejezetek sem szűkölködnek. Örvendetes például, ahogyan a szerző kifogja a szelet azoknak az ideológiai kritikusoknak a vitorlájából, akik (kis képzavarral élve) minden bokor mögött az elnyomás és kizsákmányolás jeleit keresik (és úgy hiszik, meg is találják), jóllehet – figyelmeztet Carroll – még a tömegművészet alkotásai sincsenek csordultig átitatva ideológiával, amely szerinte csak bizonyos retorikai eszközök használatával artikulálódik.

Carroll egy ponton megjegyzi, hogy szerinte a tömegművészet mennyiségi fokozódása várható. Ez a jóslat nem is lehetett volna pontosabb, ma már a digitális platformokon nyolcmilliárd potenciális befogadóért versengenek a tömegművészeti produktumok. Noël Carroll könyve tehát mit sem veszített aktualitásából:

▼
2 A három művészeti szféra ellentéteinek és összefonódásainak rövid áttekintéséhez gondolatébresztőként lásd: Almási Miklós: *Anti-esztétika. Séták a művészetfilozófiák labirintusában*. Helikon, 2003. A Mai művészet hármas univerzuma című fejezet: 11–19.

egynémely hiánya vagy aránytalansága mellett, illetve kifejtésmódjának komplikáltsága ellenére is nemcsak megérteni segít a tömegművészet mibenlétét, de hasznos támpontokat adhat a benne rejtőző – ne vonakodjunk kimondani – értékek felfedezéséhez is.

(MMA Kiadó, 2023)